

“Do‘stlik” konseptining nemis tili frazeologik sathida ifodalanishi

Atamurodova Difuza Toshmurodovna

Qarshi davlat universiteti doktaoranti

difuza_atamurodova@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada do‘stlik konseptining nemis tilidagi frazeologik darajada ifodalanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida nemis tilidagi frazeologik birliklar orqali do‘stlik tushunchasining qanday ma‘no va madaniy konnotatsiyalar bilan ifodalangani ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, do‘stlik konsepti xalqning mentaliteti, qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi til hodisasi sifatida izohlanadi. Maqola natijalari nemis va o‘zbek tillarida do‘stlik konseptini qiyosiy tahlil qilish imkoniyatlarini ham ochib beradi.

Kalit so‘zlar: do‘stlik konsepti, nemis tili, frazeologik birliklar, madaniy konnotatsiya, til va mentalitet, konseptual analiz

Аннотация. В статье рассматривается выражение концепта дружбы на фразеологическом уровне немецкого языка. Анализируются фразеологические единицы, через которые в немецком языке передаётся представление о дружбе, а также выявляются их культурные и ценностные коннотации. Концепт дружбы объясняется как языковое явление, отражающее менталитет народа, его социальные отношения и мировоззрение. Результаты исследования создают основу для дальнейшего сопоставительного анализа концепта дружбы в немецком и узбекском языках.

Ключевые слова: концепт дружбы, немецкий язык, фразеологические единицы, культурная коннотация, язык и менталитет, концептуальный анализ

Abstract. This article explores the expression of the concept of friendship within the phraseological system of the German language. It analyses idiomatic expressions and set phrases that convey the notion of friendship in German, highlighting their cultural and value-based connotations. Friendship is interpreted as a linguistic phenomenon reflecting the mentality, values, and social relations of a community. The findings of the study also provide a basis for further comparative analysis of the friendship concept in German and Uzbek languages.

Keywords: friendship concept, German language, phraseological units, cultural connotation, language and mentality, conceptual Analysis

Hozirgi vaqtda tadqiqotchilar madaniyatlararo muloqot masalalarini faol o‘rganmoqdalar, chunki chet tillarini bilishning ahamiyati oshdi. Bir nechta tillarning frazeologiyasini o‘rganish turli tillarning frazeologik materiallarini semantik darajada qiyosiy tahlil qilishning eng qiyin jihatlaridan birini ko‘rib chiqish uchun yangi ilmiy istiqbolni ochadi.

Ma‘lumki, do‘stlik – bu butun insoniyatga xos bo‘lgan universal ijtimoiy hodisa, ammo har bir madaniyatda u har xil tarzda talqin qilinadi va turli millat vakillari uni o‘ziga xos tarzda idrok etishlari mumkin. Shuningdek, “do‘stlik” konsepti ma‘lum xalqning “milliy xarakterini” aks ettiruvchi madaniy xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Nemis tilida so‘zlashadigan jamiyatlarda “do‘stlik” tushunchasi yaqinlik, qo‘llab-quvvatlash, sevgi, aloqa va birodarlik kabi boshqa bir qancha yuqori baholangan tushunchalar bilan bog‘liq.

Zamonaviy germanistik tadqiqotlarida konseptual analiz usullari tobora muhim o‘rin tutib bormoqda. Nemis davlat arbobi va yozuvchilarining “do‘stlik” mavzusidagi iqtiboslarini chuqur

tadqiq etish orqali nemis tilida so‘zlashuvchilarning “Freund” va “Freundschaft” tushunchalari haqidagi qarashlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish mumkin. Bu tadqiqot yo‘nalishi J.Lakoff va M.Jonson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi¹ hamda A.Vejbitskayaning kulturologik lingvistika tamoyillari² asosida amalga oshiriladi.

Nemis tilida do‘stlik bir necha asosiy metaforik model orqali konseptuallashtiriladi. “Do‘stlik – bino” metaforasi “Freundschaft aufbauen” (do‘stlik qurish), “feste Grundlage der Freundschaft” (do‘stlikning mustahkam asosi), “Freundschaft zerbrach” (do‘stlik buzildi) kabi iboralarda namoyon bo‘ladi va do‘stlikni puxta qurish hamda parvarish qilish kerak bo‘lgan tuzilma sifatida tasavvur qiladi.

“Do‘stlik – o‘simlik” metaforasi “Freundschaft wächst” (do‘stlik o‘sadi), “Freundschaft blüht” (do‘stlik gullab-yashnaydi), “Freundschaft gedeiht” (do‘stlik rivojlanadi) iboralarida do‘stlikning organik rivojlanish jarayoni va vaqt o‘tishi bilan mustahkamlanishi ko‘rsatiladi³. “Do‘stlik – yo‘l” metaforasi esa “Weg der Freundschaft” (do‘stlik yo‘li), “gemeinsam gehen” (birga borish), “Freundschaft führt uns zusammen” (do‘stlik bizni birlashtiradi)da do‘stlikni hayot safari va umumiy maqsadlar sari harakatlanish sifatida ifodalaydi.

Nemis tilshunosligida “Freundschaft” konsepti “friendship” yoki “дружба” tushunchalaridan sezilarli farq qiluvchi etnomadaniy xususiyatlarga ega. Nemis madaniyatida do‘stlik e‘lon qilish jiddiy qadam hisoblanadi va bu jarayon ma‘lum rasmiylik darajasini talab qiladi⁴. Do‘stlik va oddiy tanishlik o‘rtasida aniq chegara mavjud bo‘lib, nemislar bu farqni jiddiy qabul qiladilar. Vaqt faktori ham muhim rol o‘ynaydi – haqiqiy do‘stlik uzoq muddat davomida turli sinovlardan o‘tishi va o‘zini isbotlashi lozim. Ushbu madaniy jihatlar nemis jamiyatida individual va ijtimoiy manfaatlarni muvozanatlashtirishning o‘ziga xos yo‘lini ko‘rsatadi. Anglashiladiki, nemis lingvomadaniyatida “Freundschaft” konsepti murakkab kognitiv tuzilma bo‘lib, u nemis xalqining ijtimoiy munosabatlarga bo‘lgan chuqur va o‘ylangan yondashuvini aks ettiradi. Bu konseptning tahlili nemis mentalitetining asosiy qatlamini ochishga yordam beradi va tilshunoslikning zamonaviy antroposentrik yo‘nalishining samaradorligini yaqqol namoyon qiladi. Chunki Germaniyada do‘stlik juda jiddiy qabul qilinadi; do‘stlar mustahkam rishtalar bilan bog‘langan, ular ko‘pincha hatto oila a‘zolaridan ham ustundir. Binobarin, nemis tilida so‘zlashadigan madaniyatlarda do‘st har bir inson hayotida hal qiluvchi rol o‘ynaydigan umrbod sherik hisoblanadi.

“Do‘stlik” konseptini insonning ichki dunyosi va ma‘naviy hayotining eng muhim elementi sifatida ko‘rish uchun ko‘plab sabablar mavjud bo‘lib, ular butun madaniy va ijtimoiy rivojlanish davomida mavjudlikning asosiy jihati va insoniy munosabatlarning zarur omili sifatida tan olingan. Bu tushuncha do‘stlikning lingvistik nuqtayi nazardan qanday konseptiyalashuvida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. “Do‘stlik” konsepti bilan bog‘liq frazeologik birliklar ichida “rozilik” tushunchasini ifodalovchi turli xil barqaror iboralar alohida ahamiyatga ega. Nemis tilida Freundschaft va Feindschaft – do‘stlik va adovat konseptlari atrofida joylashgan ko‘plab

¹Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 128 p. P. 3 – 13.

²Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 328 p. P. 15-31.

³Baldauf Ch. *Metapher und Kognition: Grundlagen einer neuen Theorie der Alltagsmetapher*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997. – S. 145-167.

⁴Hofstede G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. – P. 215-234.

frazeosemantik guruhlar mavjud. Ushbu iboralar nemis xalqining madaniy xususiyatlari va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi, bu ularni yozma va og‘zaki tilning muhim manbasiga aylantiradi. Shunisi e‘tiborga loyiqki, Freund va Freundschaft – do‘st va do‘stlik, semantik kategoriyasi bilan bog‘liq iboralar, ayniqsa, hissiy kengligi va yorqinligi bilan ajralib turadi.

“Do‘stlik” konsepti bilan bog‘liq iboralarni tahlil qilishda ularning uslubiy boyligini ta’kidlash kerak, bu ularning obrazlilik va ekspressivligini kuchaytiradi, shuningdek, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Xususan, dushmanlik tuyg‘usini mimika orqali ifodalash mumkin, masalan, tishlarni g‘ijirlash – bu harakat tarixiy jihatdan qadimgi jamiyatlarda tajovuzkorlik belgisi hisoblangan, biroq zamonaviy madaniyatda bunday his-tuyg‘ular yanada nozik shaklda namoyon bo‘ladi. Nemis tilida bu hodisa “die Zähne zeigen” (tishini ko‘rsatish, g‘azab bildirish) frazeologik birligida aks etgan. Dushmanlik semantikasini kuchaytirish maqsadida ushbu turdagi iboralarga “messer” (pichoq), “axt” (bolta), “bajonett” (qilich) kabi keskin qurol nomlarini kiritish ularning emotsionalligini va salbiy konnotatsiyasini yanada mustahkamlaydi.

Lug‘at ta’riflarida do‘stlik o‘zaro bog‘liqlik, muloqotga bo‘lgan kuchli istak va o‘zaro his-tuyg‘u hamda imtiyozlarning umumiy umidlari bilan tavsiflangan shaxslararo munosabatlarning barqaror, tanlangan turi sifatida tavsiflanadi⁵.

Do‘stlikni ijtimoiy konsept sifatida ko‘rib chiqsak, u nafaqat shaxslar o‘rtasida, balki guruh yoki turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi munosabatlarga ko‘proq ishora qiladi⁶. Bu konsept kognitiv tilshunoslikning asosiy jihati bo‘lib, inson kognitiv faoliyatining murakkab va ko‘p qatlamli mahsulidir. Dastlab mavhum g‘oya bo‘lib, u inson ongi tomonidan qayta ishlanadi va o‘ziga xos tuzilgan hodisalarni tilda aks ettirish qobiliyatiga ega⁷. Nemis frazeologiyasi tematik modellarga asoslangan ko‘plab birliklarni o‘z ichiga oladi. Nemislar nuqtayi nazaridan do‘stlik juda qadrlanadi va “hayot tuzi” deb ta’riflanadi. Bu tuyg‘u nemischa Freundschaft ist des Lebens Salz (Do‘stlik hayotning tuzidir) iborasida aks etgan. Masalan, bu ibora 2008-yil 22-noyabrda “Thüringer Allgemeine” gazetasida do‘stlik mavzusidagi maqola sarlavhasi sifatida ishlatilgan.

Ingliz tilida bo‘lgani kabi nemis madaniyatida ham eski do‘stlar ijobiy baholanadi, buni “die alten Freunde sind die besten”⁸ (eski do‘stlar eng yaxshi) iborasida ifodalangan model tasdiqlaydi. Biroq zamonaviy matnlarda bu g‘oya teskari ma’noda ham qo‘llanilishi mumkin. Masalan: **Die alten Freunde aus seinem Heimatdorf Hinterschmieding lehnt er deshalb sehr bald ab, er strebt nach Besserem und vor allem höheren Kreisen** (Shunday qilib, u tez orada o‘zining tug‘ilgan qishlog‘i Hinterschmiedingdagi eski do‘stlaridan voz kechadi, u eng yaxshi va eng yuqori doiralarga intildi). Ushbu parchada yuqori ijtimoiy mavqega ega bo‘lish uchun eski do‘stlarini tashlab ketgan qishloq amalparasti tanqid qilinadi.

Do‘st va dushman o‘rtasidagi qarama-qarshilik nemis dunyo manzaralarida keng tarqalgan tushunchadir. “Sadoqatli do‘stlik hech qachon o‘zgarmaydi” degan fikr **Die nächsten Freunde, die ärgsten Finde** frazeologik birligi bilan ifodalanadi.

⁵Новейший философский словарь / В.А.Кондрашов, Д.А.Чекалов, В.Н.Копорулина; Под общ. ред. А.П.Ярещенко. 2-е изд. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 672 с.

⁶Лызлов А.И., Сулейманова О.А. Дружеские отношения в отражении русской, немецкой и английской фразеосистем. Вестник МГПУ. Серия «Филология. Теория языка. Языковое образование», 2(54), 2024. – 136 – 150.

⁷Красных В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – Москва: Гнозис. – 2003. – 375 с.

⁸Лызлов А.И. Относительность оценки в языковом сознании на примере английских фразеологизмов о правде и неправде. Когнитивные исследования языка, 2017. 29, 327–333.

Qiyin paytlarda do'stona yordamning ahamiyatini tushunish universal tushunchadir. Turli tillarda "qiyin vaziyatda do'stingizga yordam berish juda qadrli" degan fikrni aks ettiruvchi frazeologik birliklar mavjud. Nemis tilida bu tuyg'u Freund in der Not, Viele Freunde und wenig Nothelfer⁹ (Kulfatdagi do'st, do'stlar ko'p, biroq yordam beradigan kam) kabi frazeologik iboralarda ifodalangan.

Tarixiy jihatdan "Freund in der Not" (qiyinchilikdagi do'st) atamasi nemis adabiyotida ancha vaqtdan beri qo'llanib kelinmoqda. Napoleon urushlaridan so'ng XIX asrning boshlarida urush qurbonlarini, ayniqsa yarador va yetimlarni qo'llab-quvvatlash uchun "Gesellschaft der Freunde in der Not" ("Qiyinchilikdagi do'stlar jamiyati") tashkil etildi. Ushbu tashkilotning nomi yuqorida aytib o'tilgan iborani aks ettiradi. "Thüringer Allgemeine" gazetasining maqolasida ushbu tarixiy kontekst shunday yoritilgan: "Im Oktober wird es sich zum 25. Mal jähren, dass er sich gründete und damit die "Gesellschaft der Freunde in der Not" wieder ins Leben rief, mit der sich der Sozialpädagoge und Schriftsteller Johannes Daniel Falk ab 1813 in Weimar um obdach-und elternlose Kinder gekümmert hatte" ("Oktyabr oyida ijtimoiy pedagog va yozuvchi Johannes Daniel Falk tomonidan 1813-yilda Veymarda boshpanasiz va ota-onasiz qolgan bolalar uchun tashkil etilgan "Qiyinchilikdagi do'stlar jamiyati"ning qayta tiklangan kunining 25 yilligi nishonlanadi"). Bundan tashqari, "do'stlarning harakatlari bizga foyda keltiradi" modeli sevgi yoki ilohiy yordam bilan bog'liq tasvirlar orqali do'stlik harakatlariga ijobiy nuqtayi nazarni yetkazadigan bir nechta frazeologik birliklar bilan ifodalanadi. Bu Freundes Schlage, liebe Schlage, Freundes Stimme va Gottes Stimme kabi iboralar bilan tasvirlangan.

Nemis tilida vaziyat modellariga asoslangan ko'plab frazeologik birliklar mavjud. Ular orasida qiyosiy baho beradigan birliklar alohida e'tiborga loyiqdir. Ular predikat yoki batafsil konstruksiyalar frazeologik birliklarning ma'nolarini o'zgartirishi mumkin bo'lgan taxminiy maksimumlarni ifodalaydi.

"Do'st yaqin atrofingda bo'lsa, uzoqdagi birodaringdan yaxshiroq" (**ein Freund in der Nähe ist besser als ein Bruder in der Ferne**) va "uzoqdagi do'st yaqindagi dushmandan yaxshi" (**besser Freund in der Ferne als Feind in der Nähe**) kabi nemis frazeologizmlarining chuqur ma'noli va paradoksal xususiyatini yaqqol namoyon qiladi. Birinchi iboraning semantik tuzilishi ikki qarama-qarshi konseptni qiyoslaydi: "Nähe" (yaqinlik) va "Ferne" (uzoqlik) hamda "Freund" (do'st) va "Bruder" (aka-uka) tushunchalaridagi qarama-qarshilik biologik va ijtimoiy bog'lanishlarning pragmatik qiymatini taqqoslashga asoslanadi. Ikkinchi ibora esa "Freund" (do'st) va "Feind" (dushman) qarama-qarshiligini masofa kontekstida ko'rib chiqadi. Bu frazeologizm strategik fikrlashning ifodasi bo'lib, yaqin atrofdagi zararli ta'sirlardan saqlanish g'oyasini ilgari suradi.

"Do'stlarsiz yashash mumkin emas/qiyin" tipidagi vaziyat modeli nemis frazeologik birliklarida "Ohne Bruder kann man leben, nicht ohne Freund, wer ohne Freund ist, lebt nur halb" (birodarisiz yashash mumkin, do'stsiz emas; kim do'stsiz bo'lsa, yarim yashaydi) kabi iboralar bilan aks ettirilgan. Amaliy nutqda ushbu frazeologik birlikning qisqartirilgan varianti ishlatilishi mumkin, unda faqat "do'st" komponenti saqlanadi va qiyosiy element tushirib qoldiriladi. Natijada to'liq ibora "Ohne Freunde kann man nicht leben" (Do'stlarsiz yashash mumkin emas) ko'rinishida qisqaradi.

⁹Козеренко А.Д., Крейдлин Г.Е. Фразеологические обороты как показатели некооперативного поведения участников диалога. Вопросы языкознания, 2021. 2, 53–65. <https://doi.org/10.31857/0373-658X.2021.2.53-65>.

Nemis frazeologiyasida universal do'stlik konseptiga nisbatan tanqidiy yondashuv ham namoyon bo'ladi. "Hamma uchun do'st bo'lishning imkonsizligi" haqidagi konsepsiya "Jedermans Freund, jedermans Narr, jedermanns Gesell ist niemands Freund" (hammaning do'sti, hammaning masxaraboz, hammaning hamrohi hech kimning do'sti emas) frazeologik birligida konseptuallashgan. Ushbu iboraning strukturaviy tahlili uch parallel komponentning takrorlanuvchi "jedermans" (hammaning) elementi orqali semantik kuchayish yaratishini ko'rsatadi, "niemands" (hech kimning) komponenti esa kontrastiv semantikani hosil qiladi. Pragmatik jihatdan bu frazeologizm do'stlarni sinchiklab tanlash tamoyilini ta'kidlaydi va nemis madaniyatidagi do'stlik munosabatlarining eksklyuziv xususiyatini aks ettiradi.

Nemis tilida "do'stlik" konseptining frazeologik ifodalanishi odatiy barqaror iboralar bilan cheklanib qolmay, balki murakkab idiomatik konstruksiyalar va til o'yinlari orqali ham namoyon bo'ladi. Zamonaviy germanistik tadqiqotlarda bu konseptning kognitiv-diskursiv xususiyatlari alohida e'tiborga loyiq hisoblanadi, chunki ular nemis lingvomadaniyatining chuqur qatlamlarini ochib beradi. Nemis tilida do'stlik munosabatlarining dinamikasini ifodalovchi frazeologik birliklar orasida temporal semantikani aks ettiruvchi konstruksiyalar muhim o'rin tutadi. "Mit der Zeit wird man Freunde" (Vaqt o'tishi bilan do'st bo'ladi) iborasi do'stlikning gradual rivojlanish jarayonini tasvirlaydi va nemis madaniyatida do'stlik e'lon qilishning jiddiy, o'ylangan jarayon ekanligini ta'kidlaydi¹⁰. Bu semantik model "Freundschaft braucht Zeit" (Do'stlik vaqt talab qiladi) va "Zeit prüft die Freundschaft" (Vaqt do'stlikni sinaydi) kabi parallel konstruksiyalar bilan mustahkamlanadi.

Nemis frazeologiyasida do'stlik konseptining yetik jihati "Freundschaft verpflichtet" (Do'stlik majburiyat yuklaydi) va "Freundschaft hat ihre Pflichten" (Do'stlikning o'z majburiyatlari bor) kabi iboralar orqali namoyon bo'ladi. Bu konstruksiyalar nemis mentalitetida do'stlikni nafaqat histuyg'u, balki aniq majburiyat va mas'uliyatlar tizimi sifatida idrok etishni ko'rsatadi. Pragmatik jihatdan bu iboralar nemis jamiyatidagi do'stlik institutining formallashgan xususiyatini aks ettiradi, bu yerda do'stlik o'zaro xizmat va qo'llab-quvvatlashning aniq majburiyatlari bilan bog'liq.

Do'stlik konseptining gender aspektlari ham nemis frazeologiyasida o'ziga xos ifodalanadi. "Männerfreundschaft" (Erkaklar do'stligi) va "Frauenfreundschaft" (Ayollar do'stligi) atamalarining semantik maydonlari turli xil frazeologik ifodalarda namoyon bo'ladi¹¹. "Unter Männern gibt es keine Freundschaft, nur Kameradschaft" (Erkaklar orasida do'stlik yo'q, faqat o'rtoqlik bor) iborasi gender farqlarini ta'kidlaydi va do'stlikning erkaklar hamda ayollar orasidagi turli xil ko'rinishlarini ta'kidlaydi. Bu frazeologik birlik nemis lingvomadaniyatida maskulin va feminin do'stlik modellarining farqlanishini aks ettiradi. Nemis tilida do'stlik konsepti bilan bog'liq metonimik iboralar ham alohida diqqatga sazovor. "Ein Herz und eine Seele" (Bir yurak va bir jon) frazeologizmi do'stlikning eng yuqori darajasini tasvirlaydi va anatomik metonimiya orqali ruhiy birlikni ifodalaydi.

Nemis frazeologiyasida do'stlik konseptining musiqa metaforasi orqali ifodalanishi ham keng tarqalgan. "In Harmonie leben" (uyg'unlikda yashash), "den gleichen Ton anschlagen" (bir xil ohangda gapirish) va "nicht aus dem Takt kommen" (ritmdan chiqmaslik) kabi iboralar do'stlik

¹⁰ Burger, H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2015. – S. 78-92.

¹¹ Mellado Blanco, C. Phrasem-Konstruktionen kontrastiv: Deutsch-Spanisch. Tübingen: Narr Verlag, 2020. – S. 145-162.

munosabatlarini musiqa ijrosi bilan o'xshatadi¹². Bu metaforik model nemis madaniyatida musiqaning ijtimoiy ahamiyatini va do'stlikni koordinatsiyalangan, uyg'unlashtirilgan faoliyat sifatida idrok etishni ko'rsatadi.

Zamonaviy nemis tilida do'stlik konseptining raqamli davr metafori orqali yangi frazeologik birliklar paydo bo'lmoqda. "Virtuelle Freundschaft" (virtual do'stlik), "online Freunde" (onlayn do'stlar) va "digitale Nähe" (raqamli yaqinlik) kabi atamalar an'anaviy do'stlik tushunchasining zamonaviy transformatsiyasini aks ettiradi. Bu yangi frazeologik qatlamning paydo bo'lishi nemis tilining innovatsion xususiyatini va madaniy o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini namoyish etadi.

Do'stlik konseptining falsafiy aks etishi ham nemis frazeologiyasida o'z ifodasini topgan. "Freundschaft ist ein Geschenk des Himmels" (Do'stlik – osmonning sovg'asi) va "Freundschaft ist des Lebens größter Schatz" (Do'stlik hayotning eng katta xazinasi) kabi iboralar do'stlikning transendent qiymatini ta'kidlaydi. Bu frazeologik birliklar nemis madaniyatida do'stlikni moddiy ne'matlardan ustun qo'yishni va unga ma'naviy qiymat berishni ko'rsatadi.

Nemis frazeologiyasida do'stlik konseptining yumoristik jihati ham muhim ahamiyat kasb etadi. "Freunde kann man sich nicht aussuchen, aber Feinde schon" (Do'stlarni tanlay olmasangiz, dushmanlarni tanlay olasiz) kabi qarama-qarshi ma'noli konstruksiyalar kinoyali semantikani hosil qiladi va do'stlik munosabatlarining murakkabligini ta'kidlaydi. Bunday iboralar nemis hazilining aqliy xususiyatini hamda til vositalari orqali chuqur fikrlarni ifodalash mahoratini namoyon qiladi.

Nemis tilida do'stlik konseptining professional kontekstdagi ifodalanishi ham alohida tadqiqotga loyiq. "Geschäftsfreundschaft" (biznes do'stligi), "Arbeitsfreundschaft" (ish do'stligi) va "Kollegialität" (hamkasblik) kabi atamalar do'stlik konseptining institutionallashtirilgan variantlarini yaratadi¹³. Bu frazeologik birliklar nemis jamiyatida professional va shaxsiy sferalar o'rtasidagi murakkab bog'lanishlarni aks ettiradi va do'stlikning turli kontekstlardagi adaptatsiyasini ko'rsatadi.

Korpus manbalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy nemis tilida ko'pincha butun frazeologik ibora emas, balki uning faqat bir qismi ishlatiladi. Shuning uchun turli xil kontekstlarda frazeologik iboralar haqida eslatmalar mavjud. Ushbu o'ziga xos model juda keng tarqalgan va yozma manbalarda 50 dan ortiq misollar mavjud. Masalan, kontekstlardan birida do'stlik konsepti ulug'lanib, haqiqiy do'st har doim yordamga tayyor degan fikr bor: **Es ist irgendwie immer ein Freund in der Nähe.** (Haqiqiy do'st har doim yoningda bo'ladi.)

Korpusda uchraydigan "**Freund in der Not**" frazeologik birligining ba'zi misollarini ko'rib chiqaylik. Bu iqtibos XX asrning ikkinchi yarmida nemis siyosatchilarining kayfiyatini ta'kidlaydi, chunki nemislar ikkinchi jahon urushidan keyin boshqa davlatlardan olgan yordami uchun minnatdorchilik bildiradilar: **Voll Dankbarkeit gedenkt unser Volk dieser Hilfe, die die Weisheit bestätigt, daß manden guten Freund in der Not erkennt (Xalqimiz bu yordamni minnatdorchilik bilan eslaydi, bu odamlar qiyin paytlarda yaxshi do'stni tan olishlarining donoligini tasdiqlaydi.)**

Shaxslararo munosabatlar va qiyin vaziyatlarda do'stga yordam berish zarurligini ko'rsatadigan yana bir lingvistik misol korpus materiallarida aks etgan: "um einem zu helfen, sich für den Freund in der Not einzusetzen oder sich nach Kräften für eine gute Sache einzusetzen" (biror kishiga yordam berish, qiyinchilikdagi do'stni qo'llab-quvvatlash yoki yaxshi ish uchun imkoniyat darajasida harakat qilish). Ushbu konstruksiyaning semantik tuzilishi uch parallel komponentdan iborat bo'lib, har biri

¹² Schemann H. Deutsche Idiomatik. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1993. – S. 189-205.

¹³ Sandig B. Stilistik der deutschen Sprache. Berlin: De Gruyter, 2006. – S. 234-251.

yordam berish kontseptining turli aspektlarini – umumiy yordam (1), do‘stona qo‘llab-quvvatlash (2) va ijtimoiy faollik (3)ni – aks ettiradi.

Nemis tili frazeologik sathida “do‘stlik” konseptining tadqiqi shuni ko‘rsatadiki, bu lingvistik hodisa nemis xalqining dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarining o‘ziga xos aks etishidir. Frazeologik birliklar orqali ifodalangan do‘stlik tushunchasi oddiy shaxslararo munosabatlardan ancha chuqurroq ma’noga ega bo‘lib, u nemis jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, axloqiy me‘yorlari va madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Tadqiqot jarayonida aniqlandiki, nemis tilining frazeologik tizimi do‘stlik konseptini turli semantik va stilistik qatlamlar orqali namoyon qiladi. Bu qatlamlar qadimiy mifologik tasavvurlardan tortib to zamonaviy texnologik ta’sirgacha bo‘lgan keng spektrni qamrab oladi. Frazeologik birliklarning tarixiy rivojlanishi va zamonaviy transformatsiyasi nemis tilining dinamik tabiatini va madaniy o‘zgarishlarga moslashish qobiliyatini yaqqol ko‘rsatadi.

Adabiyotlar:

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 128 p. P. 3 – 13.
2. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 328 p. P. 15-31.
3. Baldauf Ch. *Metapher und Kognition: Grundlagen einer neuen Theorie der Alltagsmetapher*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997. – S. 145-167.
4. Hofstede G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. – P. 215-234.
5. Новейший философский словарь / В.А.Кондрашов, Д.А.Чекалов, В.Н.Копорулина; Под общ. ред. А.П.Ярещенко. 2-е изд. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 672 с.
6. Лызлов А.И., Сулейманова О.А. Дружеские отношения в отражении русской, немецкой и английской фразеосистем. *Вестник МГПУ. Серия «Филология. Теория языка. Языковое образование»*, 2(54), 2024. – 136 – 150.
7. Красных В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – Москва: Гнозис. – 2003. – 375 с.
8. Лызлов А.И. Относительность оценки в языковом сознании на примере английских фразеологизмов о правде и неправде. *Когнитивные исследования языка*, 2017. 29, 327–333.
9. Козеренко А.Д., Крейдлин Г.Е. Фразеологические обороты как показатели некооперативного поведения участников диалога. *Вопросы языкознания*, 2021. 2, 53–65. <https://doi.org/10.31857/0373-658X.2021.2.53-65>
10. Burger, H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2015. – S. 78-92.
11. Mellado Blanco, C. *Phrasem-Konstruktionen kontrastiv: Deutsch-Spanisch*. Tübingen: Narr Verlag, 2020. – S. 145-162.
12. Schemann H. *Deutsche Idiomatik*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1993. – S. 189-205.
13. Sandig B. *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin: De Gruyter, 2006. – S. 234-251.